PEDAGOGIK USULLAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MULOQOT KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Po’latova Sitora Ravshan qizi
Email:sarvarsanaqulov000@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23383802

Аннотация. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari, interaktiv usullari va baholash mezonlari nazariy-metodik jihatdan tahlil qilinadi. Milliy davlat standarti, “Ilk qadam” dasturi hamda o‘zbek pedagoglarining ilmiy-uslubiy ishlari asosida dialogik suhbat, rolli va kooperativ o‘yin, ertak asosida hikoyalash, muammoli vaziyat va refleksiya usullarini uyg‘unlashtiruvchi model taklif qilinadi. Tadqiqot hujjat va adabiyotlar tahliliga asoslangan bo‘lib, tajriba-sinov ma’lumotlari keltirilmaydi. Natijada amaliy mashg‘ulotlar matritsasi va kuzatuvga asoslangan diagnostika mezonlari ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, muloqot ko‘nikmasi, kommunikativ kompetensiya, dialogik nutq, rolli o‘yin, kooperativ o‘yin, pedagogik usul, refleksiya.

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ПОМОЩЬЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические условия и методы формирования коммуникативных навыков дошкольников. На основе анализа национальных нормативных документов и узбекской педагогической литературы предложена методическая модель, объединяющая диалог, сюжетно-ролевые и кооперативные игры, рассказывание историй, проблемные ситуации и рефлексию. Исследование носит теоретико-методический характер; эмпирические результаты не заявляются. Представлены матрица занятий и критерии педагогического наблюдения.

Ключевые слова: дошкольное образование, коммуникативные навыки, коммуникативная компетентность, диалогическая речь, ролевая игра, совместная деятельность, педагогические методы.

DEVELOPING PRESCHOOL CHILDREN’S COMMUNICATION SKILLS THROUGH PEDAGOGICAL METHODS

Abstract. This article analyzes pedagogical conditions and methods for developing preschool children’s communication skills. Drawing on national preschool standards, the Ilk Qadam curriculum and Uzbek pedagogical literature, it proposes an integrated methodological model involving guided dialogue, role-play, cooperative games, storytelling, problem-solving scenarios and reflection. The

study is a theoretical and methodological review and does not claim original experimental findings. A classroom activity matrix and observation-based assessment criteria are presented.

Keywords: preschool education, communication skills, communicative competence, dialogic speech, role-play, cooperative play, pedagogical methods, reflection.

KIRISH

Maktabgacha davrda nutqning shakllanishi bolaning shaxslararo munosabatga kirishishi, o‘z ehtiyojini tushunarli ifodalashi, tengdoshini tinglashi va birgalikdagi faoliyatda kelishuvga erishishi bilan uzviy bog‘liq. Shu sababli muloqot ko‘nikmasini faqat so‘z boyligi yoki to‘g‘ri talaffuz bilan cheklab bo‘lmaydi. U nutqiy, ijtimoiy-hissiy va xulqiy komponentlarning o‘zaro birligidir. Bolaning o‘z fikrini izchil bayon qilishi bilan bir qatorda, savol berishi, javobni kutishi, navbatga amal qilishi, nizoli vaziyatda so‘z orqali kelishishi ham muhimdir.

O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni ta’lim-tarbiyaning uzluksizligi hamda bolaga yo‘naltirilgan sharoit yaratish zaruratini belgilaydi [1]. Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi 802-son qarori bilan tasdiqlangan davlat standartida kommunikativ kompetensiya muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish sifatida talqin etiladi; “nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari” alohida rivojlanish sohasi sifatida ajratilgan [2]. “Ilk qadam” dasturining takomillashtirilgan nashrida bolalarning mustaqil faoliyati, o‘yinga asoslangan o‘rganishi va muloqotga boy muhitni ta’minlashga e’tibor berilgan [3].

Amaliyotda tarbiyachining ko‘proq gapirishi, bolalarning esa qisqa javob bilan cheklanishi, muloqot faoliyatini sun’iylashtirishi mumkin. Ayrim bolalar hikoya tuzishda faol bo‘lsada, tengdoshi bilan kelishish, uning hissiyotini tushunish yoki iltimos bildirishda qiyinchilikka duch keladi. Shundan kelib chiqib, nutqni o‘stirish mashg‘ulotlari va kundalik ijtimoiy vaziyatlarni bir metodik tizimga bog‘lash dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi — maktabgacha yoshdagi bolalarning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladigan pedagogik usullarni tizimlashtirish, ularni qo‘llash shartlarini izohlash va kuzatuv uchun amaliy mezonlar taklif qilish. Vazifalar: (a) muloqot ko‘nikmasi tarkibini aniqlash; (b) mahalliy manbalardagi yondashuvlarni qiyoslash; (c) mashg‘ulotlar ketma-ketligini loyihalash; (d) baholash vositasini tavsiflash.

ADABIYOTLAR TAHLILI

F. Qodirova, Sh. Toshpo‘latova, N. Qayumova va M. A’zamova maktabgacha pedagogikaning nazariy-metodologik asoslari, o‘yin, tarbiya va faoliyatni tashkil etish imkoniyatlarini kompleks tarzda yoritadilar [4]. Ularning yondashuvi bolaning muloqotini alohida mashq emas, balki ta’lim-tarbiya jarayonining uzviy tarkibiy qismi deb o‘rganish uchun asos beradi. Sh. Qodirovaning nutq o‘stirishga bag‘ishlangan o‘quv materiallarida tarbiyachining til namunasini namoyish etishi, bolalarning og‘zaki nutqini rivojlantirish vazifalari izohlanadi [5].

N. Tursunova maktabgacha ta’limda nutqni rivojlantirishga innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish masalalarini ko‘rib chiqib, kommunikativ mashqlarni faollashtirish zarurligini ta’kidlaydi [6]. Z. Alimovaning “Bolalar nutqini o‘stirish” o‘quv-uslubiy majmuasi ta’limiy mashg‘ulot, amaliy vazifa va metodik texnologiyalarni bog‘lash imkonini beradi [7]. Mazkur ishlarda nutqiy rivojlanishning

pedagogik asosi keng yoritilgani holda, o‘zaro tinglash, muzokara va vaziyatli muloqot indikatorlarini bir xil kuzatuv varag‘ida birlashtirish masalasini qo‘shimcha ishlab chiqish mumkin.

Kommunikativ o‘yinlarga bag‘ishlangan mahalliy maqolalarda rolli hamda vaziyatli faoliyat bolaga so‘zlashish uchun tabiiy sabab yaratishi qayd etiladi [8]. A. G‘ulomova barmoq o‘yinlarini nutq rivojiga ko‘maklashuvchi vosita sifatida muhokama qiladi [9]. Shuningdek, kooperativ o‘yinlarni o‘rganishga bag‘ishlangan metodik ishlar bolalarning umumiy maqsad yo‘lida kelishishiga e’tibor qaratadi [10]. Ushbu manbalarni birlashtirib, o‘yinni dialog, qayta hikoyalash, muammoli vaziyat va refleksiya bilan navbatma-navbat qo‘llash maqsadga muvofiq deb hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili asosida uchta xulosa olinadi: birinchidan, muloqot ko‘nikmasi nutqiy to‘g‘rilikdan kengroq tushuncha; ikkinchidan, bolaga faol suhbatdosh rolini beradigan metodlar muhim; uchinchidan, pedagogik samaradorlikni baholashda bolaning alohida aytgan so‘zlari emas, real hamkorlikdagi harakati ham kuzatilishi lozim. Bu xulosalar mazkur ishning metodik modelini shakllantirishga xizmat qildi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot nazariy-metodik xarakterga ega. Material sifatida O‘zbekiston Respublikasining maktabgacha ta’limga oid normativ hujjatlari, 2022-yilgi “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi, maktabgacha pedagogika va nutqni rivojlantirish bo‘yicha o‘zbek tilidagi darslik hamda ilmiy-uslubiy maqolalar tanlandi [1–10]. Manbalarni tanlashda mavzuga bevosita aloqadorlik, ochiq bibliografik ma’lumotning mavjudligi va maktabgacha yosh guruhiga tatbiq qilinish imkoniyati hisobga olindi.

Tahlilda mazmuniy kodlash, qiyosiy-pedagogik tahlil, tasniflash va metodik modellashtirish usullari qo‘llandi. Dastlab manbalardan “dialog”, “faol tinglash”, “tengdosh bilan hamkorlik”, “hissiy ifoda”, “muammo yechimi” kabi birliklar ajratildi. Keyin ular besh mezonga birlashtirildi: tashabbuskorlik, muloqotning izchilligi, tinglash, hamkorlik va vaziyatga mos muomala. Nihoyat, mezonlarni namoyon qiladigan pedagogik vaziyatlar ishlab chiqildi.

Taklif etilgan mashg‘ulotlar va kuzatuv jadvali empirik sinovdan o‘tkazilgan standartlashtirilgan vosita emas; ular metodik loyiha sifatida taqdim etiladi. Shu bois natijalar bo‘limida foizlar, ishtirokchilar soni va statistik ahamiyat darajalari keltirilmaydi. Keyingi ilmiy tekshiruvlarda ota-ona roziligi, bolalarning maxfiyligi, yosh va nutqiy rivojlanish xususiyatlari hamda kuzatuvchilararo muvofiqlik e’tiborga olinishi zarur.

NATIJALAR

Manbalarni qiyoslash orqali muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishning besh komponentli metodik modeli taklif qilindi. Birinchi komponent — motivatsion: bolada suhbatni boshlash istagini uyg‘otish. Ikkinchi komponent — nutqiy: fikrni to‘liq va tushunarli gapda ifodalash. Uchinchi komponent — tinglash va javob: suhbatdosh so‘zini bo‘lmaslik, mazmunini anglash va unga mos munosabat bildirish. To‘rtinchi komponent — ijtimoiy hamkorlik: rollarni kelishish, yordam so‘rash va taklif kiritish. Beshinchi komponent — refleksiv: muloqot yakunida “nima oson bo‘ldi, nimani boshqacha aytish mumkin edi?” kabi savollar orqali o‘z harakatiga baho berish.

Mazkur tarkibiy qismlarning har biri uchun alohida mashq emas, umumiy faoliyat ichida takroriy imkoniyat yaratilishi kerak. Masalan, “Do‘kon” o‘yinida bola xaridor sifatida suhbatni boshlaydi,

tovarni so‘raydi, sotuvchi javobini tinglaydi, narx yoki miqdorni aniqlashtiradi va muloqotni xayrlashish bilan yakunlaydi. Bunda bir vaqtning o‘zida so‘zlashuv odobi, dialogik nutq va ijtimoiy rol mashq qilinadi.

1-jadval. Muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun usullar matritsasi

Pedagogik usul	**Faoliyat namunasi**	**Kuzatiladigan ko‘nikma**
Rolli o‘yin	“Do‘kon”, “Shifokor”, “Mehmon kutish”	Suhbatni boshlash; iltimos; javob
Dialogik suhbat	Rasmga qarab ochiq savol-javob	Mantiqiy gap; navbat; tinglash
Ertak va hikoyalash	Qahramon tilidan voqeani davom ettirish	Izchil fikr; hissiy ifoda
Kooperativ o‘yin	Birgalikda maket yoki uy qurish	Kelishuv; rol taqsimlash
Muammoli vaziyat	“Ikki bola bir o‘yinchoqni xohlasa…”	Murosa; muloyim so‘rov
Refleksiv doira	“Bugun kimni tingladim?”	O‘zini baholash; empatiya

Usullarni tartib bilan qo‘llash tavsiya etiladi: avval tarbiyachi namuna ko‘rsatadi, so‘ng juftlikda qisqa muloqot o‘tkaziladi, keyin kichik guruhda mustaqil vazifa bajariladi va yakunda umumiy refleksiya tashkil etiladi. Kichik yoshdagi bolalarda ko‘rgazmali predmet, imo-ishora va qisqa jumlalardan foydalanish, 5–7 yoshda esa izoh berish, dalil keltirish va oddiy kelishuvlarni kengaytirish maqsadga muvofiq.

Tarbiyachi ochiq savollarga ustuvorlik berishi lozim. “Bu qanday rang?” kabi faqat bir so‘zli javobga yo‘naltiruvchi savollar bilan cheklanmasdan, “Nima uchun qahramon shunday qilgan deb o‘ylaysan?”, “Do‘sting bilan qanday kelisharding?” tarzidagi savollar bolaning fikrlash va muloqotini faollashtiradi. Xatoni darhol keskin to‘xtatish o‘rniga to‘g‘ri shaklni tabiiy ravishda qaytarish, sukut uchun vaqt berish va tengdosh javobini qadrlash metodik jihatdan muhimdir.

Baholash uchun quyidagi mezonlar ishlab chiqildi. Har bir ko‘rsatkich uch darajada qayd etiladi: 0 — mustaqil namoyon bo‘lmadi, 1 — kattalar ko‘magi bilan, 2 — mustaqil va vaziyatga mos. Ushbu shkala faqat formatif pedagogik kuzatuv uchun xizmat qiladi; klinik yoki logopedik tashxis vositasi emas.

2-jadval. Formativ kuzatuv kartasi (metodik taklif)

Mezon	**0 ball**	**1 ball**	**2 ball**
Muloqotni boshlash	Tashabbus yo‘q	Eslatish bilan	O‘zi murojaat qiladi
Fikrni bayon qilish	Mazmun noaniq	Savol yordamida	Izchil va tushunarli
Tinglash	Tez-tez bo‘ladi	Eslatmada kutadi	Navbatni saqlaydi
Hamkorlik	Kelisha olmaydi	Ko‘mak bilan	Taklif va murosa
Hisni bildirish	So‘zlay olmaydi	Namuna bilan	Mos so‘z topadi

Kuzatuv natijasini faqat yig‘indi ball bilan baholash tavsiya etilmaydi: qaysi vaziyatda, kim bilan va qanday yordam orqali ko‘nikma namoyon bo‘lganini qisqa qayd qilish zarur. Masalan, bir bola tarbiyachi bilan erkin suhbatlashib, tengdosh bilan tortinishi mumkin; boshqa bola esa jamoaviy o‘yinda faol, lekin uzviy hikoyalashda yordamga ehtiyoj sezadi. Shu sababli individual rivojlanish xaritasi, kuzatuv davri va ta’limiy faoliyat konteksti birga tahlil qilinadi.

Amaliy joriy etish uchun haftalik sikl taklif etiladi: dushanba — muloqot namunasi va rasmli suhbat; seshanba — juftlikdagi rolli o‘yin; chorshanba — ertak yoki hikoya ustida dialog; payshanba — kichik guruhdagi kooperativ vazifa; juma — muammoli vaziyat, erkin o‘yin va refleksiv suhbat. Bu ketma-ketlik qat’iy dars jadvali emas, tarbiyachiga moslashuvchan rejalashtirish uchun xizmat qiluvchi namunadir.

MUHOKAMA

Taklif qilingan yondashuv davlat standartining kommunikativ, o‘yin va ijtimoiy kompetensiyalarni bir-biriga bog‘lab rivojlantirish g‘oyasiga mos keladi [2]. “Ilk qadam” dasturidagi faoliyat markazlari, erkin o‘yin va bolaning tanlash imkoniyati mazkur modelni kundalik amaliyotga uyg‘unlashtirish uchun sharoit yaratadi [3]. Maktabgacha pedagogika darsliklarida faoliyatga asoslangan tarbiya tamoyillarining yoritilishi [4] modelning nazariy asosini to‘ldiradi.

Rolli o‘yin samaradorligi faqat o‘yinchoqlar soni bilan belgilanmaydi. Pedagog rollarni hamma bolaga taqsimlasa-yu, dialog matnini oldindan to‘liq yodlatsa, tabiiy muloqot imkoniyati kamayadi. Shu bois tayanch iboralar taqdim etilganidan keyin bolaga o‘z savoli va yechimini tanlash erkinligi berilishi kerak. Kooperativ o‘yinlarda esa raqobat natijasidan ko‘ra “birgalikda maqsadga erishish” vazifasi muhimroq. Bu nuqtalar kommunikativ va hamkorlikdagi o‘yinlar haqidagi mahalliy ishlarda ko‘tarilgan fikrlar bilan uyg‘unlashadi [8, 10].

Ta’lim muhiti ham hal qiluvchi omildir. Guruhda bola fikri ustidan kulish, so‘zini doimiy bo‘lish yoki faqat eng faol tarbiyalanuvchilarga murojaat qilish muloqot tashabbusini kamaytirishi mumkin. Pedagog faol tinglash namunasini ko‘rsatishi, tortinchoq bolalarni kichik juftliklardan boshlab jalb qilishi, o‘zbek tili bilan bir qatorda uy sharoitida qo‘llaniladigan til tajribasini hurmat qilishi zarur. Alohida ta’lim ehtiyojiga ega bolalar uchun vizual kartochka, imo-ishora va alternativ ifoda vositalari bilan ishtirok etish imkoniyati ta’minlanadi.

Oila va maktabgacha ta’lim tashkiloti hamkorligida muloqot ko‘nikmalarining uzviyligi kuchayadi. Ota-onalarga faqat “ko‘proq gapirtiring” deyishdan ko‘ra, “bugun qanday o‘yin o‘ynading?”, “senga qaysi qahramon yoqdi va nega?” singari ochiq savollar berish, bolaning javobini bo‘lmaslik va birgalikda kitob o‘qish bo‘yicha aniq tavsiyalar foydali. Bolalar nutqini o‘stirishga oid mahalliy uslubiy yondashuvlar bunday uzviylikni metodik jihatdan qo‘llab-quvvatlaydi [5–7].

Tadqiqotning cheklovi shundaki, metodik model alohida maktabgacha ta’lim tashkilotida tajriba-sinov orqali tasdiqlanmagan. Shu sababli uning samaradorligi haqida foizli o‘sish yoki sababiy xulosa chiqarilmaydi. Kelgusida kamida ikki taqqoslanadigan guruhda boshlang‘ich va yakuniy kuzatuv, bolalarning yoshiga mos baholash, kuzatuvchilararo moslikni tekshirish va ota-onalardan axborot olish asosida modelni sinash maqsadga muvofiq. Bunday dizayn pedagogik usullarning qaysi komponentga ko‘proq ta’sir qilishini baholash imkonini yaratadi.

XULOSA

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish nutqiy mashqlarni ijtimoiy hamkorlik va hissiy tarbiya bilan birlashtirishni talab etadi. Kommunikativ kompetensiyaning asosiy belgilariga suhbatga kirishish, fikrni tushunarli bayon qilish, faol tinglash, tengdosh bilan kelishish va vaziyatga mos muomala kiradi.

Rolli o‘yin, dialogik suhbat, ertak asosida hikoyalash, kooperativ faoliyat, muammoli vaziyat va refleksiya usullarini izchil uyg‘unlashtirish pedagog uchun yaxlit ish tizimini yaratadi. Taklif qilingan usullar matritsasi hamda formativ kuzatuv kartasi faoliyatni rejalashtirish va har bir bolaning individual ehtiyojini kuzatishga xizmat qilishi mumkin.

Amaliy tavsiya sifatida tarbiyachining suhbatda ustun so‘zlovchi emas, balki muloqotni tashkil etuvchi hamkor bo‘lishi, bolalarga mustaqil fikr bildirish uchun vaqt ajratishi, guruhda psixologik xavfsiz muhit yaratishi va ota-onalar bilan bir xil kommunikativ tamoyillarga amal qilishi taklif etiladi. Modelning real samaradorligi keyingi empirik tadqiqotlarda tekshirilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi. (2019). Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida (O‘RQ-595-son Qonun, 16-dekabr). https://lex.uz/
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2020). Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida (802-son qaror, 22-dekabr). https://lex.uz/uz/acts/-5179335
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi & UNICEF. (2022). Ilk qadam: Maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun davlat o‘quv dasturi (takomillashtirilgan 2-nashr). Toshkent. https://www.unicef.org/uzbekistan/media/5686/file/Ilk%20Qadam%20Uzbek.pdf
4. Qodirova, F. R., Toshpo‘latova, Sh. Q., Qayumova, N. M., & A’zamova, M. N. (2019). Maktabgacha pedagogika. Toshkent: Tafakkur.
5. Qodirova, Sh. (2018). Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi [Ma’ruza matni]. ZiyoNET kutubxonasi. https://library.ziyonet.uz/uz/book/109976
6. Tursunova, N. (2023). Maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalar nutqini rivojlantirish va shakllantirish. Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture, 3(6), 166–169. https://www.in-academy.uz/index.php/EJSSPC/article/view/7804
7. Alimova, Z. K. (2026). Bolalar nutqini o‘stirish [O‘quv-uslubiy majmua]. ZiyoNET kutubxonasi. https://library.ziyonet.uz/book/143286
8. Katta maktabgacha yosh bolalarning kommunikativ o‘yinlarni tashkil etish orqali muloqot ko‘nikmasini shakllantirish. (2025). Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya, 4(10), 135–137. https://doi.org/10.5281/zenodo.15542008
9. G‘ulomova, A. M. qizi. (2026). Barmoq o‘yinlari orqali bolalar nutqini o‘stirish. Yosh olimlar, 4(49), 78–80. https://www.in-academy.uz/index.php/YO/article/view/49726
10. Djoldasbaeva, N. D. (2025). Bolalarda ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun kooperativ o‘yinlar metodikasi. Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya. https://doi.org/10.5281/zenodo.16990785